

(Əvvəli ötən sayımızda)

Tahir Kazimov romanını "nağılvari roman" adlandırır. Bu da səbəbsiz deyil. Nağılvari - yəni nağıl şəklində olan roman. Nağılın məzmununda bir nağıl - uydurma, şirin yalan, oxucunu özünə çəkən fantastik nağıl dünyası olur. Lakin bu nağılın içərisində də ibrətamiz həyat həqiqətləri əks olunur. Bu baxımdan roman janrında qələmə alınan bu əsərdə nağıl dilinin yüyrəkliyi, şirinliyi var. Həm də ona görə nağılvaridir ki, burada baş qəhrəmanın açıqdan-açığa öz daxili məni ilə mükəlliməsi var. Hətta bir yerdə yazır ki, "Adam var ki, heç daxili məni ilə danışmır da, bəlkə onun içində heç məni olduğunu da bilmir, bilirsə də saymır, küsüldür".

Bu cümlə oxucusuna işarə ilə deyir ki, hər kəs hər vaxt öz içi ilə, öz daxili

lunun həyatdakı prototipi elə müəllifin - yazıçı Tahir Kazimovun özüdür. Müəllif yazıçı təxəyyülünü işə salaraq bir az öz məni ilə söhbət-dialoq formasında nostalji duyğularını dilə gətirərək, nağılvari formada, bir az da gerçək yaşantılarına özünə xas bədii don geyindirərək roman janrına xas şəkildə özünün portretini gördüyü (və görmək istədiyi) formada təqdim etmişdir.

Bir məsələni də qeyd edim ki, yazıcının əsərlərində personajlara xitabən əslində oxuculara ünvanlanmış maarifləndirici fikirlərə də, həyat, yaşayış barədə tövsiyələrə də çox-çox rast gəlirik. Bu romanda da belədir. Məsələn, 75 yaşlı Nargülə deyilən sözlər müasir dövr üçün də ibrətamizdir:

"-Hə, deməli, mənim cəhənnəm qazanında qaynamağa qətiyyətlə imtina edirsən?"

-Bəli, qətiyyətlə... məndən yaşlısan, bağışlamaya bilərsən, ay axmaq, cənnət havası sənə çalanlar, mənə, vaxtında o qədər olub ki, niyə kirpiklərinlə işıqlı gözlərini örtmüşsən, qaranlıqlaşdırmısan, ürəyini də kodlu açarla qıfıllamısan, kodunu da atmısan dənizə, ya da çirkab quyusuna, kodunu özün də unutmuşsan, keçən bu illərə də, sənə aşiq olanlara da niyə biganə olmusan, eşqin şərabından bir badə də olsun içməmişsən, meyxos olmaqdan qaçmışsan, mən heç olmasa, Zeynəblə yaşadığım dörd ayda eşq şərabını içmişəm, meyxosluq nədir, artıq bilirm... indi, həmişə sənə soyuqluq aşılaman cəhənnəm qazanında isinib yamaq istəyirsən... niyə?"

-Səninlə, ancaq səninlə cəhənnəmə getmək, onun qazanında birlikdə qaynamaq həvəsində, ehtirasındayam".

Həyatının 75 ilini təkəbbürlük ucbatından badi-fənaya vermiş Nargül xanı

verir: "-Sənə məsləhət görürdüm ki, ailə qurandan sonra gərək ki, eqoistliyini, özünə olan sevgini, deyərdim, bir az azaldasan, çox hissəsini ailənə, xanımına, dünyaya gələcək övladlarına yönəldəsən, inan belə olarsa, xoşbəxtlikdən çalışdığın kollektivdə də özünü qürurlu hiss edərsən... əlbəttə, valideynlərinə də, bu ana saydığın qadına da qayğı, hörmətlə yanaşmalısan, bil, misal var, sən valideynlərinə, uşaqlarının anasına hansı münasibətdə olsan, uşaqların da böyüyəndə sənə o münasibətdə olacaqlar, çalış doğulacaq uşaqların səndən neqativ hallar duymasınlar... dediklərim ikincizə də aiddir, xoşbəxt yaşamağın, əlbəttə, ailə şəraitində, birinin musiqi, digərinin musiqinin sözləri olmağımızdadır... keçmişdə bəstəkar ruhlanıb musiqi yazırdı, ilhamlı şairlər isə musiqinin ritmini tutub mahnı yazırdılar... indi tərsinədir, sizin timsalınızda musiqi xanımdır, sözlərsə sənə, mehriban olub, belə də davam edin... Çalışın sevimlərdən əlavə, sevməyə də vaxt tapın, işdə də olanda... sevgi tək cismani yaxınlıqla yox, həm də ruhi, mənəvi toxluqla da ölçülür... hər yerdə, hər zaman bir-birinizi düşünün, özünüzü bir-birinizin nəzarətində, əlbəttə, qorxudan yox, sevgidən hiss edin... inanın, belə yaşayışlı ailədə saflıq olar, kənarında da maraq axtarmağa ehtiyac yoxdur..."

Bu kimi epizodların sayını artırmaq olar. Bundan əlavə, iş yerində baş verə biləcək qanunsuzluqların, haqsızlıqların qarşısının alınmasında Allahverənin (yazıcının prototipinin) göstərdiyi səylər və verdiyi dəyərli tövsiyələr də bir həyat dərsi, yaşayış stimulu kimi oxucularını maarifləndirməkdə, tərbiyə və islah etməkdə həyati əhəmiyyət kəsb edən məsləhətlərdir. "Ölmüş" yetimin Allahverən

mühtəti də bədii şəkildə canlandırmağa nail olmuşdur. Həyatın hər sahəsində olduğu kimi bu müəssisədə də neqativ cəhətlərin olduğunu göstərən müəllif həmişə olduğu kimi, bu məqamlarda da ağıllı tövsiyələrlə oxucularını maarifləndirir. Yarana bilən yalnızlıqların kökünü sanki real iş prosesində açıb göstərir və eyni zamanda reallığa söykənməklə doğru yola da istiqamətləndirir. Əslində, bu yolla yazıçı yenə də özünün maarifləndiricilik missiyasına sadıq qalır. Bu nöqtəyi nəzərdən bu epizodlar həmin sahədə çalışanlar üçün də təbliğat-təşviqat xarakterli mühazirələr kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Yazıçı burada bir sıra mühüm bədii mesajlar da verir. Məsələn, onun əsərinin qəhrəmanının sevib evləndiyi Pakistanlı qız - həkim tələbə Zeynəblə bağlı düşüncələri də yaddaşda nostalji hisslərlə qalır. 44 günlük Vətən müharibəsindən Zəfərlə çıxmağımızda Azərbaycan - Türkiyə - Pakistan dövlətlərinin sarsılmaz həmrəyliyi, türk-islam birliyi xalqımıza və ordumuza mənəvi stimul verdi. Yazıcının Azərbaycanlı Allahverənin əcnəbi ölkə vətəndaşı olan Zeynəblə evlənməsindən bədii priyom kimi yararlanmasında bu amilə önəm verməsi kimi düşünülməlidir. Əsərdə müəyyən ştrixlərdə bu məsələyə eyni hamlar var.

"Ölmüş yetim" kimi məcazi metaforik adın daşıyıcısı bizə Allahverən adı ilə təqdim olunur. Bu adın özündə də simvoliklik var, yəni kənd adamları, yaxınları-doğmaları tərəfindən doğulanda ölü zənn edilən uşağı həyata cismani olaraq yenidən Allah qaytaracağına, bəxş etdiyinə - verdiyinə görə bu adı daşıyır. İkinci bir tərəfdən isə "ölmüş" və sonradan "dirilmiş" bu şəxs adında daşınan məzmunu müvafiq olaraq Allaha xatir işlər tutmaqla - Allaha xoş gedən əməllər görməklə Allah onu mükafatlandırır və o, arxasız, yetim olmasına baxmayaraq, yenidən cəmiyyətdə layiqli mövqə tutmaqla "dirilir" - var olub yaşayır. Onun həmkəndlisi Gürşad onu şəhərdə yüksək nüfuz sahibi olduğuna görə axtarıb tapırsa da, Allahverən özünü ona qəsdən tanıtmır və özünün kimliyini ondan gizlədir:

"- Sifətdən, ad-soyaddan, hətta taleyindən belə nadir hallarda olsa da, bir-birinə oxşar adamlara rast gəlmək olur..."

- Dostum, Gürşadın dedikləri mənim yadıma gəlir, mən, sən, sən kimi o vaxtı daxilində təzəcə formalaşmışdım, - Allahverənin məni həvəslə dedi, - sənənin körpəlik, uşaqlıq dövrün yadımda deyil, bu əhvalatı heç olmasa mənə boy-nuna al.

- Əzizim, dostum olsan da axmaqsan. Gürşadın keçən dəfə də, indi də danışdıqları əhvalatlar, hadisələr hamısı yadımdadır, mən onları unuda bilməyəm. Boynuma almıram ona görə ki, kənd adamları məni ölmüş bilirələr, qoy elə də bilsinlər, mən on səkkiz yaşına kimi onlar tərəfindən bir insan, elə yetim kimi də sayılmamışam, kənddə anamdan başqa əziz bir adamım olmayıb, bilirsən ki, Allah onu öldürüb də, dirildib də, deməyim odur ki, kənd adamlarından mənə qarşı səmimi, mehriban, qayğılı olan, gözaltı etdiyim qızdan başqa yoxdur ki, mən də kimisə axtaram, görüşümüzə sevinəm... bir sözlə, mən kənd adamları üçün ölmüş sayılıram, qoy elə də olsun, - Allahverən daxili məninə kədərlə pıçıldadı".

(Davamı var)

Şakir ALBALIYEV,
AMEA Folklor İnstitutunun
aparıcı elmi işçisi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent,
"Xudafərin" qəzetinin baş
redaktoru

"Ölmüş yetim" in dirilməsi

dünyası ilə - məni ilə, vicdanı ilə danışmağı bacarmalı, bir növ, öz ələmində özü özünə hesabat verməlidir. Deyərdim ki, yazıçı əsəri öz iç dünyasının səsi ilə həsb-i-hal etməsinin sayəsində araya-ərsəyə gətirdiyindən, romanı "nağılvari" kimi səciyyələndirib təqdim edir.

Başqa sözlə, romanda real həyat hadisələrinin bədii fonda inikası ilə biz roman janrının xüsusiyyətlərilə qarşılaşdığımız kimi, eyni zamanda yazıcının xəyalən fantastik boyada təsvir etdiyi nağılvari elementlərin də burada bir-biri ilə çulğışdığını görürük. Əlbəttə, hər iki haldan çıxan nəticə oxucularına doğruluq, insanpərvərlik və s. kimi mənəvi keyfiyyətləri aşılamaqdan ibarətdir. Romanın baş qəhrəmanı Allahverən Allahverən oğlunun - "ölmüş" yetim" in "dirilməsinin", yəni dirilik tapıb yaşamasının və həyatda yetim və arxasız olmasına baxmayaraq özünə görə yüksək mövqə tutub, cəmiyyətdə yüksək nüfuz qazanmasının da başlıca səbəbi məhz onun bu kimi humanist dəyərləri özündə formalaşdırmağı və bu prinsip üzərində öz həyatını qurub yaşaması ilə bağlıdır. Romanın əsas məğzi, qayəsi, ideyası da məhz oxuculara belə bir saf əqidəni, mənəvi saflığı, humanizmi təbliğ etməkdən ibarətdir. Yəni kimliyindən asılı olmayaraq həyatda düzgün yol seçirsə, humanizm və ədalət prinsiplərinə güvənsə, bir atalar sözündə deyilən "doğruya zaval yoxdur" hökmü həmişə qələbə çalır. Bir sözlə, "ölmüş" yetimin dirilməsinin timsalında, cəmiyyətə ləyaqətlə xidmət etməsinin timsalında biz bunu roman həqiqəti kimi də, həyat reallığı kimi də apaydın görürük. Bir bədii həqiqətin sirlərini də burda açım ki, romandakı "ölmüş yetim" obrazı - Allahverdiyev Allahverən Allahverən oğ-

mın oxumuş, ali təhsilli, alim olmasına baxmayaraq ailə qurmaması cəmiyyətin faciəsidir. Məhz bu cür faciələrdən qaçmaq üçün bu kimi epizodların əsərdə canlandırılması əslində cəmiyyətə səslənən həyəcəndəyürücü yazıçı siqnalıdır.

"-Yəqin ki, anadan olandan sevgi, intim hissənin Antarktida buzlaqları arasında yatıb... global istiləşmə, zəlzələ, okeanların suyunun səviyyəsinin qalxması buzlara titrədir və sizin, bağışlayın, yetmiş beş il yatmış intim, sevgi hisslərinizi vulkanın, belə deyək, göbəyindən qabardıb... ola bilər, amma hardasa inandırıcı deyil... Çünki siz qürurlu, güclü qadınsınız, uzun müddət cəmiyyətə yararlı insan kimi yetişmək istəmişsiniz... güclü, qürurlu olduğunuz üçün də sevə bilməmişsiniz, sizin üçün hörmət, nüfuz hər şeydən, sevgidən də vacib olub, ön plana çəkilib... hər işi, kişilərə aid olan, pul qazanmağa qədər, bir kimsədən asılı olmamaq üçün özünüz görmək istəmişsiniz, hətta yaxınlarına, qohumlarına da kömək edən, onların bəzi yüklərini də öz üzərinə götürən olmusunuz... azadlığa üstünlük vermişsiniz, bir də ayılımsınız ki, bir kişidə axtardığınız, kişilərə xas olan xüsusiyyətlər sənənin özündə də var... beləliklə də, sevgi, eşq sizin üçün ümumi tərifini, mənasını duymadığınız, sehrini itirmiş olub... niyə ağlayırsan? - Allahverən sözünə ara verib Nargüldən soruşdu və nəzərlərini xanımın doluxsunmuş gözlərində süzdürdü".

Allahverən obrazının dilindən səslənən bu cümlələr də əslində yazıçı tövsiyəsidir. Sevgi faciəsini açıb göstərməklə müəllif sevgini - ailə həyatı qurmağı həyatda heç nəyə qurban vermək olmaz mesajını vermişdir. Yeni ailə qurmağa hazırlaşan gənclərə də yazıçı Allahverən obrazının dilindən dəyərli məsləhətlərini

obrazında "dirilməsi" - yaşaması, fəaliyyəti, əməli işi ilə insanlara yol göstərən, nüfuz qazanması da elə bu kimi tövsiyələr işığında özünün də hərəkət etməsi ilə bağlıdır. Başqa sözlə, Allahverən özünün tutduğu prinsiplial həyat yolunun timsalında həm də özünün iş kollektivinə və başqalarına bir nümunədir. Canlı həyat nümunəsi! İradəsi və zəhməti sayəsində qazandığı bilikləri praktiki olaraq yaşadığı həyatında, cəmiyyətdə öz iş və fəaliyyət prinsipi ilə tətbiq etməklə "ölmüş yetim" qılfından çıxaraq yaşamağı təcəssüm etdirən Allahverən obrazı vasitəsilə yazıçı Tahir Kazimov oxucularına həyatda uğurla yaşaya bilməyin yolunu göstərir.

Ümumiyyətlə, istər sənədli tarixi romanlarında, istərsə də digər bədii əsərlərdə yazıçı Tahir Kazimov özünün prototipini də yaradır. Bu mənada gördüyü, şahidi olduğu, yaxud da eşidib bildiyi, oxuyub əx elədikləri hadisələri, bilgiləri yazıçı əsərdə əks etdirərək həyat həqiqətlərinə, real gerçəkliklərə üstünlük verir. Həyatın özündən bəhrələnərək, canlı yaşayışı təsvir edən əsərlər isə birbaşa həyatın özünü əks etdirdiyindən, oxucu kütləsinin diqqətini çəkir. Söz yox ki, bu həyat reallıqlarına yazıçı haşiyəsi, bədii marağı da özünə xas ustalıqla əlavə rəng qatmaqla əsərin bədiiyini artırmağa yönəldilən prinsiplərdir.

Bu romanda da yazıçı içində olduğu həyatı bir gerçəklik olaraq təsvirdə canlandırmaqla yanaşı, eyni zamanda yaşadığı cəmiyyətdə görmək istədiklərini (xoşbəxtliyi, ədalətliyi, təmənnaşılıq, səmimiyyəti, qarşılıqlı sevgini və s.) də tövsiyə və xəyali duyğular şəklində ifadə etmişdir. Belə ki, uzun müddət Ali Attestasiya Komissiyasında dövlət qulluğu vəzifəsində işləyən yazıçı həmin